

МЕТОДОЛОГІЯ ТЕОРІЇ І ПРАКТИКИ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

УДК 347.151:179.7

А. Запорожченко,
кандидат юридичних наук,
доцент кафедри права ЄС та порівняльного правознавства
Національного університету «Одеська юридична академія»

РОЗДУМИ ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ БІОЮРИСПРУДЕНЦІЇ В СИСТЕМІ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

У сучасних умовах наукознавчі й концептуальні проблеми біоюриспруденції та її наукових напрямів об'єктивно набувають усе більшого значення. Їх актуальність не тільки зумовлюється «тісним зв'язком» із найважливішими, надзвичайно дискусійними в юридичній науці проблемами, що є новими для української юридичної науки, а й істотно загострюється у зв'язку з необхідністю здійснення відповідної трансформації правової системи країни, в силу чого вони потребують глибокого теоретичного аналізу. Від наукового розуміння предмета біоюриспруденції та її наукових напрямів залежить правильна оцінка її пізнавального й практико-прикладного значення як науки.

Натепер є необхідність чергових кроків у напрямі розроблення теорії біоюриспруденції, зокрема створення, узагальнюючи попередні здобутки науковців, праці, в якій було б прослідковано цілісність фундаментальної структури сфери знань щодо експлікації біологічних основ права в його біоцентричному вираженні, генезисі, у контексті його соціальних зв'язків. Отже, нагальною є потреба в науковому дослідженні загальнотеоретичних проблем біоюриспруденції, насамперед у визначенні місця в системі юридичних наук. Недостатня розробка деяких епістемологічних проблем або навіть їх відсутність, наявність суперечливих концептуальних підходів до їх розв'язання, необхідність їх переосмис-

лення під кутом зору нових світових і вітчизняних реалій значною мірою зумовили вибір теми дослідження.

Отже, вказана обставина зумовлює можливість і потребу в дискурсі щодо осягнення права як нової галузі біомедико-правових знань як поліструктурного явища. Якщо це можливо, то необхідно визначити його місце в системі юриспруденції.

Посилаючись на механізм розвитку науки, можна зробити висновок, що нові галузі знань при їх науковій і практичній значущості не відразу оформлюються в окрему дисципліну, довгий час можуть залишатися на рівні дослідницької сфери чи наукового напрямку, але з часом у руслі розвинення та конкретизації відповідних досліджень можуть оформитися в самостійну наукову й навчальну дисципліну [1, с. 261].

Для вирішення питання наукової належності необхідна, як видається, передусім ув'язка об'єкта біоюриспруденції та об'єкта загальнотеоретичної юриспруденції. Біоюриспруденція квінтесується на біомедицині, біоправі та біоетиці, повинна займатися вивченням і осмисленням сутності, природи й призначення права в контексті експлікації природно-біологічних основ права, що коригуються під впливом біомедицини (що є головним в об'єкті й предметі загальнотеоретичної юриспруденції). Якщо об'єкти біоюриспруденції та загальнотеоретичної юриспруденції

є спільними, то стосовно біомедицино-правової рефлексії теоретико-правова рефлексія є спільною, оскільки саме теорія пізнання сутності права через призму біомедицини загальнотеоретичної юриспруденції допомагає більш глибоко й усебічно дослідити сутність і природу права.

Але перш ніж обґрунтовувати позиції щодо належності біоюриспруденції до блоку загальнотеоретичної юриспруденції, варто приділити увагу наявній сьогодні проблемі кризи, а точніше модернізації предметного поля загальнотеоретичної юриспруденції.

Предмет науки не є чимось застиглим, раз і назавжди наданим. Він перебуває в постійному розвитку, оскільки процеси та явища, що входять в орбіту досліджень науки, якісно змінюються. Послідовну модернізацію предмета й об'єкта науки, яка відбувається протягом останніх двох десятиліть, можна прослідкувати на прикладі загальнотеоретичної юриспруденції.

Аналіз різних підходів до структури ustalених елементів загальнотеоретичної юриспруденції (соціологія права, філософія права, теорія держави та права, історія держави та права, порівняльне правознавство, юридична догматика; розгалуження філософської юриспруденції й фундаментальної юриспруденції (підхід проф. Ю. Оборотова [3, с. 10])) не належить до предмета нашого дослідження, але визначення місця саме юридизованих наук (якою є саме біоюриспруденція) в системі юриспруденції для нас становить особливий науковий інтерес.

Натепер відбувається радикальна трансформація епістемологічних підстав науки, зміна критеріїв науковості, ширше – раціональності [5, с. 251]. Тим самим розвиваються критерії оцінювання (а слідом за ними і юридичної кваліфікації) соціальної й правової реальності. Наукові, у тому числі юридичні, поняття не можуть адекватно описати й пояснити (а тим більше передбачити) мінливу, багатовимірну, схоластичну реальність, у якій об'єктивно невід-

дільне від суб'єктивного (ментальних уявлень, які конструюють те, що потім видається за об'єктивність). Тим самим наукові поняття релятивізуються: вони залежать (як і слова та їх значення) від особливостей типу суспільства й наукового співтовариства, тобто від історичного та соціокультурного контексту виробництва й використання [6, с. 87].

Релятивність права (точніше, законодавства) не дає можливості сформулювати універсальні змістові критерії, але це не означає, що їх немає. Для їх виявлення потрібно соціолого-правове дослідження певного конкретного соціуму, що покликане зафіксувати в тому числі «якісними методами» поширені норми (правила), які багаторазово використовуються та позитивно оцінюються, і практики їх використання в повсякденній життєдіяльності як правозастосувачами, так й обивателями. З іншого боку, більшість наукових понять – і це стосується насамперед юридичних понять (крім самих інструментальних, конвенціональних) – утворено на основі метафоризації й тому є «сутнісно заперечними», з приводу яких неможливий найменший консенсус. Звідси випливає принципово важливий висновок: наукові парадигми особливо в суспільних дисциплінах (якщо слово «парадигма» трактувати ширше, ніж це робив Т. Кун) несумірні [2].

Посткласична епістемологія передбачає переоцінку фундаменталізму, визнання багатовимірного образу реальності, а також непереборну множинність описів і «точок зору», відносини додатковості та взаємодії між ними. Отже, сучасна наукова думка стурбована формулюванням нових підходів, нової картини світу і критеріїв раціональності, адекватних змінам історичним і соціокультурним умовам. У зв'язку з цим актуальною проблемою, що стоїть сьогодні перед юридичною наукою, є розробка посткласичної (або постнекласичної) теорії права.

З означеної трансформації епістемологічних підстав науки випливає необхідність переформулювання предмета

юридичної науки й теорії права. Ця проблема полягає, крім усього іншого, у тому, чи повинна юридична наука вивчати неюридичні об'єкти, явища і процеси, такі як економіка, політика, біомедицина тощо. Якщо юриспруденція не хоче залишатися формально-догматичною, схоластичною дисципліною, що витає в хмарах «чистих юридичних понять» (у дусі Г. Кельзена), то не тільки повинна, а й зобов'язана. Це пов'язано з тим, що право – сутність моменту, сторона суспільства (як любив говорити Г. Гегель), а тому є формою інших відносин, що завжди «приховуються» за правом. Більше того, право в емпіричній реальності не існує поза (або без) економікою, політикою, психологією тощо. Тому до предмета юриспруденції ці неюридичні явища неминуче належать, але не самі по собі й не в «повному обсязі», а лише в тому аспекті, в якому вони впливають на право.

Акцент у конструюванні предмета загальнотеоретичної юриспруденції, як видається, має бути зроблений на міждисциплінарності. Крім того, мають бути наповнені новим змістом такі традиційні питання теорії права, як право на життя, визначення початку та припинення цього права.

У цій площині є можливим зростання ролі й значення теорії права для юриспруденції. Саме теорія права, що містить філософію права, теорію середнього рівня та емпіричний рівень, опосередкований фактами, що «поставляються» галузевими юридичними дисциплінами, покликана обґрунтувати нове праворозуміння, яке відповідає виклику «посткласики», тому що тільки через теорію права (насамперед її філософський рівень) можна задати контури наукової евристики, тобто сформулювати наукові гіпотези, необхідні для цього складного завдання. Саме теорія права може посприяти формуванню нових загальнотеоретичних понять, що відповідають реаліям контекстуальної зумовленості й перманентної мінливості соціуму. Теорія права покликана адаптувати нові методи наукового дослідження, у

тому числі з інших дисциплін (наприклад, біоюриспруденції, антропології, соціології тощо), що дають змогу адекватно сучасним (постсучасним) умовам вивчати правову реальність. Теорія права задає тим самим нову методологію, яка конструє посткласичну онтологію права, тобто предмет посткласичної юриспруденції, що відзначається стохастичністю, мінливістю, відносністю, полідисциплінарністю. Це не «розчиняє» предмета юриспруденції, а, навпаки, повертає його обличчям до реальності.

На думку Ю. Оборотова, загальнотеоретична юриспруденція включає в себе різні дослідницькі напрями, які з різних боків розкривають формальні, змістові, структурні та функціональні характеристики права й держави [3, с. 10].

Наступний аргумент щодо модернізації предметного поля загальнотеоретичної юриспруденції буде базуватися на самій термінології «загальна теорія» й на роздумах щодо переосмислення усталеного визначення предмета загальної теорії держави та права як науки, що вивчає загальні закономірності виникнення й розвитку держави та права.

Роздуми щодо загальних закономірностей розвитку держави та права мають досить абстрактний характер, оскільки загальні закономірності – це суспільні закономірності, чи закономірності, спільні для держави та права, чи загальні закономірності, що властиві, зокрема, державі та праву, чи вищеперелічені закономірності разом. Це одностайно не визначено. Використання загальнотеоретичною юриспруденцією пізнавальних ресурсів філософії права, соціології права, юридичної догматики, блоку історико-правових наук ще не означає отримання загального результату – істинного, достовірного знання, зокрема виявлення об'єктивних закономірностей досліджуваних явищ і процесів.

До того ж осмислення права, виявлення загальних закономірностей квінтесується не тільки на науковому знанні, а є сферою ціннісного, тобто світоглядного, сприйняття права – досягнення його сенсу. Вивчення загаль-

них закономірностей саме й передбачає існування певних закономірностей не лише в площині соціології права та філософії права, а й в інших площинах.

Визначення місця біоюриспруденції саме в структурі загальнотеоретичної юриспруденції вважається цілком доцільним, оскільки саме процес формування нових юридичних дисциплін і наукових напрямів є природним і плідним шляхом модернізації юриспруденції, суттєвим показником її відповідності сучасному рівню загальнонаукових досягнень і її здатності до подальшого розвитку. Розвиток міждисциплінарних зв'язків юриспруденції з іншими науками на сучасному етапі розвитку науки – це не тільки запозичення в суміжних науках готових знань і їх безпосереднє використання в юридичних дослідженнях, а творчий процес удосконалення й поглиблення специфічного юридичного пізнання з урахуванням пізнавального досвіду та досягнень інших наук. Тільки такий шлях може призвести до збільшення юридичних знань, до дійсного поглиблення й розвитку загальнотеоретичної юриспруденції та юридичної думки загалом.

Загальнотеоретична юриспруденція повинна більш детально розглядати класичні проблеми суспільства, а не обмежувати свої теоретико-пізнавальні функції усталеною структурою, що складається з філософії права, соціології права та юридичної догматики. На нашу думку, один із перспективних напрямів розвитку загальнотеоретичного юридичного знання полягає саме в комплексному, різноплановому дослідженні спеціальних і конкретних проблем загальної теорії права, всебічному вивченні сутності права, яке не є можливим без теоретичного осмислення досягнень юридизованих наук.

Варто наголосити й на тому, що біоюриспруденція та її структурні елементи (а саме правова танатологія, правова соматологія і правова перинатологія) є юридичними дисциплінами (щодо структурних елементів науковими напрямками) загальнотеоретичного, а не галу-

зевого характеру, профілю і статусу, а також правову танатологію, правову соматологію та правову перинатологію не варто розглядати як інститути медичного права. Це, по-перше, зумовлено тими загальнонауковими теоретико-пізнавальними функціями, які здійснюються ними в системі юридичних наук і юридичного пізнання, по-друге, біомедичний аспект визначення права не лише має пряий стосунок до галузі медичного права, а має міжгалузевий характер (це проблеми спадкового, цивільного, кримінального, сімейного права).

За сучасного «ембріонального» стану біомедична розробка питань права цілком може бути основою для визначення біоюриспруденції та її наукових напрямів (правової перинатології, правової соматології та правової танатології) для визначення місця біоюриспруденції в системі загальнотеоретичних правових знань. Однак вона буде мати самостійне значення й посідати самотутнє місце в низці інших компонентів загальнотеоретико-правових знань. Головним у предметній специфіці біоюриспруденції є те, що до її предмета належить не будь-яке теоретико-правове чи емпірично-правове знання, а біомедично-правове знання, тобто біомедичне пізнання сутності права. На увазі мається те, що досягнення у сфері біомедицини підірвали усталені уявлення про те, що саме є життя, коли воно починається, коли закінчується, як воно конструюється та змінюється. Саме з конструкту «життя» людини впливає найвища цінність права людини на життя, зміст якого може змінюватися, доповнюватися чи коригуватися залежно від дефініції самого життя (біологічного, психічного й соціального). Як наслідок формування нових прав напряму залежить від фізіологічних і психологічних можливостей організму, які досліджуються саме теоретичною наукою медицини – біомедициною. Тому це є новою теорією права, головним із завдань якої є формування нового праворозуміння, яке квінтесується на постулаті: саме життя (а не право на життя) є антропологічною величиною, мірилом прав та обов'язків людини.

Не претендуючи на повну експлікацію всіх значущих проблем біомедичного осягнення права, варто визначити деякі, найбільш пріоритетні, дослідницькі напрями реалізації біомедичного підходу до права: визначення початку життя людини в біомедичному контексті та правовому – як юридичний факт, із чого випливає визначення змісту права на життя й цілий спектр прав людини; визначення моменту смерті людини в біомедичному контексті та правовому – як юридичний факт, із чого випливає визначення змісту права на життя й цілий спектр прав людини; визначення меж медичного втручання в біомедичному контексті та правовому – право на згоду й відмову від медичного втручання (ця загальна теорія не обмежується в просторі та часі, акцент робиться не лише на позитивному праві, а відштовхується від наявного правового життя, слугує загальною теорією для теорії медичного права, яка, на відміну від більш абстрактної теорії, займається лише дослідженням позитивного права в наявній правовій системі); формування нового праворозуміння, в центрі якого знаходиться конструкт «життя», а саме біологічне, соціальне та фізіологічне, їх співвідношення (без сумніву, у цій експлікації наявний філософський компонент, але основною метою біоюриспруденції є створення такої теорії, яка знайшла б своє відображення в позитивному праві з урахуванням соціальної потреби й ефективності); право та прогрес: пошук найбільш прийнятних шляхів правового розвитку суспільства у всесвітньо біомедично-правовому масштабі й розробка відповідних концепцій шляхом діалогу між цивілізаціями у правосфері (нині для України ця тема буде більш актуальною та науковозначущою, у зв'язку з підписанням Угоди про асоціацію між ЄС та Україною і як наслідок стрімким розвитком біомедичних технологій в українській правовій системі); дослідження ролі права як одного з найважливіших інструментів обмеженості розвитку біомедичних технологій стосовно як людей, так і тваринного й рослинного світу; визначення меж людського

втручання у тваринний і рослинний світ шляхом створення правової регуляції (еколого-правовий компонент біоюриспруденції); розгляд права з біомедичної позиції в перспективі загальнолюдських цінностей (етико-філософсько-правовий компонент біоюриспруденції); розгляд права в контексті конструкту «життя», що є аксіологічною величиною, характеристикою самотності людини.

Варто зазначити, що межі між загальнотеоретичною юриспруденцією та її науковими напрямками (у цьому випадку мова йде про біоюриспруденцію) є рухомими та відносними. Загальна теорія права забезпечує біоюриспруденцію спеціально-юридичними знаннями, не спираючись на які вона здатна перетворитися на конструкції, що відірвані від правового життя. У свою чергу, біоюриспруденція є світоглядним фундаментом для загальної теорії права.

Визначення біоюриспруденції потрібно сформулювати так: біоюриспруденція – це галузь правової науки, що квінтесується на сприйнятті конструкту «життя» як найвищої біосоціальної цінності, визначенні місця людини в системі живої природи та взаємодії з нею для забезпечення й захисту правовими засобами життя людини та захисту прав тварин, у зв'язку з інтенсивним розвитком біомедицини.

Підводячи підсумок, варто сказати, що з часом будуть долатися теоретико-правові стереотипи щодо біоюриспруденції. Справедливою видається думка О. Петришина про пошук інших, більш змістовних та адекватних інтегративних функцій загальнотеоретичної юриспруденції, правових категорій – «дія права», «правове життя» тощо [4, с. 6]. Належне місце має посісти й біоюриспруденція як наука, що розширює кордони загальнотеоретичної юриспруденції та приводить до співпраці права й біомедицини.

Ключові слова: біоюриспруденція, загальнотеоретична юриспруденція, біомедицина, правова перинатологія, правова соматологія, правова танатологія.

Стаття присвячена одному з наукознавчих аспектів біоюриспруденції, а саме визначенню місця в системі юриспруденції, що стає суттєвою перешкодою на шляху активізації прикладних біомедико-правових досліджень. Першочерговим рішенням, на думку автора, є переоцінка усталеної системи загальнотеоретичної юриспруденції. Сьогодні можна говорити про проблему, точніше, кризу предметного поля загальнотеоретичної юриспруденції, яке, з огляду на науково-споживчі фактори, виходить за рамки суто догматичної, схоластичної науки. Як результат модернізація та розвиток цієї науки мають відбуватися за рахунок залучення юридизованих наук, таких як біоюриспруденція. Здійснена спроба визначення місця біоюриспруденції в системі загальнотеоретичної юриспруденції.

Статья посвящена одному из науковедческих аспектов биоюриспруденции, а именно определению места в системе юриспруденции, что становится существенным препятствием на пути активизации прикладных биомедико-правовых исследований. Первоочередным решением является переоценка сложившейся и устоявшейся системы общетеоретической юриспруденции. На сегодняшний день можно говорить о проблеме, точнее, кризисе предметного поля общетеоретической юриспруденции, которое, исходя из научно-потребительских факторов, выходит за рамки чисто догматической, схоластической науки. Как результат, по мнению автора, модернизация и развитие этой науки невозможны без привлечения юридизированных наук, таких как биоюриспруденция. Осуществлена попытка определения места биоюриспруденции в системе общетеоретической юриспруденции.

This work is devoted to one of scientific aspects of the biojurisprudence,

namely to a definition of the place in the system of law. It becomes a significant obstacle to intensification of applied biomedical and legal studies. Re-evaluation of the existing and well-established jurisprudence of the general theoretical system is the immediate solution. Today we can talk about the problem, or rather, about crisis of the objective field of general theoretical law, which goes beyond the purely dogmatic, scholastic science. As a result, according to the author, modernization and development of this science is not possible without the involvement of juridical sciences such as biojurisprudence. It was an attempt to determine the place of biojurisprudence in the general theoretical legal system.

Література

1. Козюбра Н. Общетеоретическое правоведение: состояние и перспективы / Н. Козюбра // Право Украины. – 2011. – № 3–4. – С. 259–271.
2. Антоновский А.Ю. Коммуникативная рациональность. Эпистемологический подход / А.Ю. Антоновский ; отв. ред. : И.Т. Касавин, В.Н. Порус ; Рос. акад. наук, Ин-т философии. – М. : ИФ РАН, 2009. – 212 с.
3. Общетеоретическая юриспруденция : учебный курс : [учебник] / под ред. Ю.Н. Оборотова. – О. : Феникс, 2011. – 436 с.
4. Степин В.С. Классика, неоклассика, постнеклассика: критерии различия / В.С. Степин // Постнеклассика : философия, наука, культура : [коллективная монография] / отв. ред. Л.П. Киященко, В.С. Степин. – СПб., 2009. – С. 249–296.
5. Петришин О. Право як соціально-юридичне явище: до постановки проблеми / О. Петришин // Вісник Академії правових наук України. – 2007. – № 4. – С. 3–18.
6. Тихомиров А. Науковедческие проблемы рефлексии юридической науки / А. Тихомиров // Право Украины. – 2011. – № 11–12. – С. 86–93.

